

мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982-2012. Т. 1-7.

2. Подільський говір: Бібліографічний покажчик. Уклад.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 141 с.

*Владислав Боришук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Особливе значення в українській діалектології сьогодні посідає дослідження регіональної діалектної лексики. Важливим компонентом мовної картини світу є лексика на позначення назв їжі та напоїв, яка характеризується з культурологічного погляду як пріоритетна, оскільки лексичний аналіз говірок у діалектологічних студіях є одним з актуальних завдань. У полі зору науковців є дослідження способів номінації різних назв продуктів харчування у подільських говорах. Явище номінації та її способи досліджували Г. Березовська, О. Голінатий, І. Гороф'янюк, К. Іваненко, О. Тараненко, А. Скорофатова, Т. Тищенко та ін.

О. Оскирко активно досліджував назви продуктів харчування та напоїв у своєму дослідженні «Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках» [Оскирко 2018], проте відсутність аналізу та дослідження способів номінації назв їжі та напоїв в центральноподільській регіональній лексикології зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості способів номінації назв їжі та напоїв в центральних говірках

Поділля, визначити основні номінативні способи усіх зафіксованих назв.

Емпірична база – діалектні матеріали Діалектологічного центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (1 – с. Дяківці Літинського району Вінницької області, 2 – с. Решнівка Старокостянтинівського району Хмельницької області, 3 – с. Велика Киріївка Бершадського району Вінницької області, 4 – с. Озаринці Могилів-Подільського району Вінницької області, 5 – с. Жван Мурованокуріловецького району Вінницької області, 6 – с. Журбинці Козятинського району Вінницької області, 7 – с. Дзюньків Погребищенського району Вінницької області, 8 – с. Капустяни Тростянецького району Вінницької області, 9 – с. Каришків Барського району Вінницької області), а також власні записи говіркового мовлення ТГЛ «Назви їжі та напоїв» із села Пологи Теплицького району Вінницької області (10). Загальна кількість проаналізованих номінативних одиниць – 505.

Серед мовознавців можна простежити різні погляди на способи номінації, їх класифікацію, поділ та вивчення, проте спочатку ми надамо тлумачення самого поняття, яке запропонувала А. Скорофатова: «Спосіб номінації – сукупність технічних засобів мови (діалекту), за допомогою яких здійснюється акт номінації тієї чи іншої реалії навколишньої дійсності» [Тараненко 2004: 9].

В енциклопедії «Українська мова» О. Тараненко визначає різні класифікації номінативних способів: «За формальними ознаками номінація поділяється на виражену і невиражену, на одно- і кількаслівну (просту і розчленовану); за характером позначуваного об'єкта – на номінацію елементів (предметів, ознак та ін.) і номінацію подій (ситуацій); за мовним рівнем номінативних засобів — на лексичну (разом із фразеологічною), словотвірну і синтаксичну (номінація у

формі синтаксичного словосполучення займає проміжний статус: за об'єктом позначення вона подібна до лексичної і словотвірної номінації, а за власне мовними характеристиками належить до синтаксичної номінації» [Скорофатова 2008: 418].

Г. Березовська окреслює такі способи номінації: словотворення, зокрема афіксацію (префіксальний і суфіксальний способи творення), основоскладання, творення складених конструкцій (дво-, трьохкомпонентних номенів) [Березовська 2014: 3].

Серед усіх проаналізованих нами способів номінації найбільш вдалою та чіткою, на наш погляд, є класифікація О. Голінатого, який виділяє 3 способи номінації: 1) лексико-семантичний (лексичний); 2) морфологічний (словотвірний); 3) лексико-синтаксичний (синтаксичний) [Голінатий 2014: 565]. Цю класифікацію ми використали для аналізу та розподілу назв їжі та напоїв по кожному із способів.

Найбільш широко представлено **лексичний спосіб** номінації, у якому ми виокремили 218 номінативних одиниць (43,2%), які поділили на 5 підтипів:

1) формальний (81 номінативна одиниця (далі – н.о.)): *би|точки* ‘відбивні’ (7-8) ← дієсл. *бити*; *ва|реники* ‘вареники’ (1-10) ← дієсл. *варити*; *гри^е|чаники* ‘страва із гречаної крупи’ (5) ← ім. гречка; *де^у|ру|ни* (6-8, 10), *ди|ру|ни* (1, 3, 6-7, 9), *д|раники* (2) ‘картопляники’ ← дієсл. *дерти/терти*; *кала|туха* (2), *коло|туха* (1-10), *ко^у|лу|туха* (1, 6, 8-9) ‘колотуха’ ← дієсл. *колотити*; *кисл’а|к* ‘кисле молоко’ (4-5, 9) ← прикм. *кислий*; *кра|шан|ки* ‘крашанки’ (1-3, 5-8, 10) ← дієсл. *красити*; *кро|у|йанка* ‘кров’янка’ (1-10) ← ім. *кров*; *ро|галики* ‘рогалики’ (8) ← ім. *ріг*; *суш’н’а* ‘сушені фрукти’ (5, 9) ← дієсл. *сушити* та ін.;

2) композитний (4 н.о.): *кала|маша* ‘лемішка’ (1) ← дієсл. *каламутити* та ім. *каша*; *само|гонка* ‘самогонка’ (2) ← займ.

сам та дієсл. *знати*; *сухо|фрукти* ‘сухофрукти’ (6, 10) ← *сухі фрукти*; *чорно|слиў* ‘чорнослив’ (6) ← *чорні сливи*;

3) ідеальний (9 н.о.): *бабка* ‘бабка’ (2-10) ← *пестл. до баба* ‘мати батька або матері’; *банка* ‘бабка’ (1, 4, 6-7) ← *пестл. до баба* ‘мати батька або матері’; *б’елочка* ‘салат із варених яєць та плавленого сиру’ (1) ← *зменш.-пестл. до білка* ‘невеличкий лісовий гризун, що живе на деревах’; *блин|ц’і* ‘картопляники’ (4) ← *млинци* ‘тонкий коржик з рідкого тіста, спечений на сковороді’; *бл’іни* ‘картопляники’ (1, 9) ← *млинци* ‘тонкий коржик з рідкого тіста, спечений на сковороді’; *ко|раблики* ‘печена картопля’ (6) ← *зменш.-пестл. до корабель* ‘велике морське судно’; *локишини* ‘галушки’ (2) ← *локишина* ‘макарон’; *мазанка* ‘гречана каша’ (7) ← *мазанка* ‘хата, зроблена з глини, сирцевої цегли або хмизу, обмазаного глиною’; *мама|лига* ‘лемішка’ (1) ← *мамалига* ‘кукурудзяна каша’;

4) запозичення (124 н.о.): *ку|т’а* ‘кутя’ (1-10) ← *грец. коуккі(он)* ‘боби; зерно’ [ЕСУМ III, с.163]; *л’і|мон* ‘лимон’ (4) ← *грец. λιμόνι* ‘лимон’ [1, с.234]; *мандрики* ‘мандрики’ (1-3, 5-7) ← *пол. małdrzyk* ‘мандрик’ [ЕСУМ III, с.381]; *ом|л’ет* ‘омлет’ (1, 5-8, 10) ← *фр. omelette* ‘омлет’ [ЕСУМ IV, с.187]; *пампу|шки* ‘пампушки’ (1-2, 6-8) ← *нім. pfannkuchen* ‘оладок, млинець’ [ЕСУМ IV, с.271]; *паста* ‘томатна паста’ (4, 7) ← *іт. pasta* ‘тісто’ [ЕСУМ IV, с.307]; *па|штет* ‘паштет’ (1, 3, 5, 7-8) ← *нім. pastete* ‘паштет’ [ЕСУМ IV, с.325]; *пен|цак* ‘суп з перлової крупи’ (1-2, 6) ← *пол. рєсак* ‘ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп’ [ЕСУМ IV, с.335]; *пйу|ре* ‘картопляне пюре’ (8) ← *фр. purée* ‘пюре, відвар, протертий суп’ [ЕСУМ IV, с.648]; *помі|дор* ‘помідор’ (4, 8-9) ← *іт. pomodoro* ‘помідор (золоте яблуко)’ [ЕСУМ IV, с.509] та ін.

За **синтаксичним способом** творення ми виокремили 207 номінативних одиниць (40,9%), вони утворені за такими моделями словосполучень:

1) «іменник + прикметник / дієприкметник» – 122 номінативні одиниці, зокрема: *бабка картопл'ана* ‘картопляна бабуся’ (2); *боришч бур'яковий* ‘вид борщу з квашеним буряком’ (1); *картопл'а толочен'а* ‘картопляне пюре’ (5, 10); *каша гречана* ‘гречана каша’ (1, 3-4, 6, 9); *каша ячм'їн:а* ‘ячмінна каша’ (1-9); *риба варина* ‘варена риба’ (6, 8); *сир плавлений* ‘плавлений сир’ (4); *суп макарон:ий* ‘суп з макарон’ (8, 10); *цибул'а зелена* ‘зелена цибуля’ (5, 7, 10); *юшка з грибами* (5, 6) та ін.;

2) «іменник + прийменник + іменник» – ця модель представлена в 44 номінативних одиницях, серед них: *баранол'а в мунд'ерах* ‘печена картопля’ (3, 8); *вареники з баранол'ойу* ‘вареники з картоплею’ (3, 8, 10); *вареники з вишн'ами* ‘вареники з вишнею’ (1-5, 7-8); *кампот з сухофрукт'їу* ‘компот із сухофруктів’ (2); *картопл'а з мн'асом* ‘картопля з м'ясом’ (3); *пиріжки з варен'ам* ‘пиріжки з варенням’ (1); *мн'асо ўрукав'і* ‘запечене м'ясо’ (7); *пиріжки з горохом* ‘пиріжки з горохом’ (2, 10); *пиріжки сиром* ‘пиріжки з сиром’ (1); *суп з фрикадельками* ‘суп з фрикадельками’ (3); *холодець з риби* ‘холодець з риби’ (1) та ін.;

3) «дієслово + іменник» – за такою моделлю побудовані 20 номінативних одиниць, а саме: *варити яйця* ‘варені яйця’ (1, 3, 6-10); *варити картопл'у* ‘варена картопля’ (2, 7-8); *жарити картопл'у* ‘смажена картопля’ (3, 7-9); *жарити рибу* ‘смажена риба’ (1, 9-10); *зап'якати сир* ‘запечений сир’ (1); *каптити рулет* ‘копчений рулет’ (1); *смажити яйця* ‘смажені яйця’ (2, 5-7, 9); *тушити яйця* ‘тушковані яйця’ (7); *тушити капусту* ‘тушкова капуста’ (5, 7); *тушити картопл'у* ‘тушкова картопля’ (2, 7-8); *тушити м'асо* ‘тушковане м'ясо’ (2) та ін.;

4) «іменник + іменник» – така модель представлена з 4 номінативних одиниць, а саме: *картопл'а кучочками* ‘вид

печеної картоплі' (2); ку¹сок¹ мн'аса 'частина м'яса' (1); ребро¹ мн'аса 'м'ясне ребро' (1); скибка хл'їба 'скибка хліба' (2);

5) «дієслово + іменник + прикметник/прислівник» – за такою моделлю побудовані 3 номінативні одиниці, зокрема: жарити картопл'у соломкойу 'смажена картопля' (1); пикти картопл'и ц'їл'ї 'запечена картопля' (9); ск'їпйа'тити яйце' у молоц'ї 'зварене яйце' (1);

6) «іменник + прислівник» – така модель представлена 2 номінативними одиницями: картопл'а по у'ланоўски 'вид страви з печеної картоплі' (1); макарон по ф'лоц'к'ї 'макарони по-флоцьки' (10);

7) «іменник + прикметник + з + іменник (з прикметником)» – за такою моделлю побудовані 2 номінативні одиниці, це: зрази картопл'ан'ї з ка'пустойу тушанойу 'картопляні зрази з тушкованою капустою' (2); картопл'а с'мажеина з шквар'ками 'смажена картопля' (5).

З-поміж різновидів **морфологічного (словотвірного) способу** вдалося зафіксувати 80 номінативних одиниць (15,9%), що утворені лише суфіксальним способом. За допомогою різних суфіксів утворено такі назви, а саме: **-чик:** блинчики 'млинці' (4); бл'їнчики 'млинці' (2, 7-10); голубчики 'голубці' (4); **-льк:** бара'бол'ка 'картопля' (3, 8, 10); ван'їл'ка 'ваніль' (6-9); ве'рм'ї'шел'ка 'макарон' (6); **-к:** кашка 'каша' (3, 8); котл'етки 'котлети' (4, 10); мйас'ко 'м'ясо' (4, 6, 8); **-ичк:** водичка 'вода' (3, 6-8, 10); т'їсти'чко 'тісто' (5); йушичка 'юшка' (3, 6-7, 9); **-ик:** бор'ичик 'борщ' (6); коржики 'коржики' (1-4, 7, 10); су'харики 'сухарі' (5); **-ечк:** маслечко 'масло' (1); пир'ї'жечки 'пиріжки' (2, 6-7, 10); **-очк:** зап'ї'каночка 'запечений сир' (10); морквочка 'морква' (3-4, 7-8, 10); пасочка 'паска' (3, 5, 8-10); **-ник:** бара'болники 'картопляники' (3, 8, 10); бара'бол'аники 'картопляники' (1, 2, 8); картопл'аники 'картопляники' (1-8, 10); **-ок:** бура'чок 'буряк' (3, 8, 10); листок 'лавровий лист' (3); си'рок 'сир' (7);

часни^лчок ‘часник’ (1-3, 5-8, 10); -шк: кар^лтошка ‘картопля’ (1-6, 8-9); п’у^лрешка ‘картопляне пюре’ (8); -ц: мн’ас^лце ‘м’ясо’ (5); сал’^лце ‘сало’ (3) та ін.

Отже, усі три способи номінації представлено серед назв їжі та напоїв з в подільському діалекті, однак найбільш поширеним способом є лексичний, адже було виявлено 218 номінативних одиниць з 505 зафіксованих, які утворені за допомогою формального, композитивного, ідеального способу та запозичень з різних мов. Трохи менше назв були утворені синтаксичним способом (207 номінативних одиниць), які побудовані за 7 моделями: «іменник + прикметник / дієприкметник», «іменник + прийменник + іменник», «дієслово + іменник», «іменник + іменник», «дієслово + іменник + прикметник/прислівник», «іменник + прислівник» та «іменник + прикметник + з + іменник (з прикметником)». Рідше назви були утворені морфологічним, або словотвірним способом (80 номінативних одиниць), серед яких було представлено лише суфіксальний спосіб, зокрема суфікси -к, -ик, -льк, -ник, -нц, -чик, -шк, -ечк, -очк, -шк, -ц.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовська Г. Г. Способи номінації головних уборів у східноподільських говірках. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* : збірник наукових праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. Умань : Візаві, 2014. Вип. 5. С. 3–9.
2. Голінатий О. П. Способи словотворення ойконімів Кіровоградщини. *Мова і культура*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. VII (175). С. 565–570.
3. Оскірко О. П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках : автореф. дис....канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2018. 397 с.

4. Скорофатова А. О. Ономасіологія та лінгвогеографія фітономенів в українських східнослов'янських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луганськ, 2008. 24 с.

5. Тараненко О.О. Номінація. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 417–419.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ III – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 3 : Кора–М / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 1989. 548 с.

ЕСУМ IV – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1983. Т. 4 : Н–П / уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.

Павла Василічишена (м.Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І.В.

ОБРЯДИ ТА ВІРУВАННЯ ПОДОЛЯН, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ХЛІБА В РОДИННІЙ ОБРЯДОВOSTІ

Етнолінгвістика – це галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури [Жайворонок 2007: 8].

Діалектологія – найкраще джерело, де можна віднайти потрібну інформацію для етнолінгвістики. Саме в діалектному тексті спостерігаємо збереження в пам'яті діалектоносіїв вірувань, ставлення до релігії, церкви, самоідентифікації як